

Heller Ágnes:

# ALMA MATEREM: A ZSIDÓ GIMNÁZIUM

- PILLANATKÉPEK -

## AZ ISKOLA



Véletlenül kerültem a Zsidó Gimnáziumba, de nem véletlenül maradtam ott az érettségig.

Hitetlen szüleimnek eszükbe sem jutott volna felekezeti iskolába íratni. Előfelvételi szűrés után fel is vettem három állami gimnáziumba, többek között a Mária Teréziába. De mielőtt a felvett diákok listáját nyilvánossá tették volna (1939-et írtunk akkor) bevezették az állami iskolákba a „numerus clausus”-t. Szegények voltunk, „protekción” nem volt, így tehát hoppon maradtam. Ebben a válsághelyzetben a Zsidó Gimnázium erősen megemelte a diákkvótát. Egyik másodnagynéném, Bán Margit néni, első gimnáziumi magyar tanárom, segítette abban, hogy az Abonyi utcába kerüljek. (A Zsidó Gimnázium fiókkintézménye a Lipótvárosban működött.) Ez a kettős véletlen életem nagy szerencséjének bizonyult. Amikor 1945-ben mód nyílt állami iskolába átiratkozni (és osztályunkban igen sokan éltek is a lehetőséggel), a maradást választottam.

Az Abonyi utcai iskolába kerültem. Ez nem volt ilyen egyszerű. Egyetlen gimnáziumba jártam, de igen sok épületbe. Iskoláinkat ugyanis mindig lefoglalták. Az Abonyi utcából a Wesselényi utcába költöztünk. Ott előbb egy, majd kettő, végül három műszakban tanultunk, óráink zsugorodtak, tornatermünk már régen nem volt, szertáraink sem. Hogy valamit tanulhassunk, vasárnap is be kellett járnunk. Így történhetett, hogy egy francia óra közepén, Rieger Richárd tanár úr váratlanul megjelent az osztályban, felment a katedrára és így szólt: „Lányok, menjenek haza. A németek ma megszállták Magyarországot”. Csak ennyit. Legközelebb erősen megfogyatkozott létszámmal, 1945 áprilisában jöttünk össze újra az iskolában. Előbb egy körüti lakásban zsúfolódtunk össze, onnan a Rabbiképző Intézet épületébe költöztünk, és aztán – a teljes kört leírva – visszatértünk oda, ahonnan elindultunk: az Abonyi utcába. Amíg épületről épületre vándoroltunk, az iskola szelleme változatlan maradt: barátságos és meleg, ugyanakkor szigorú követelményre állított. Mint diákoktól megkövetelte tőlünk kötelességeink teljesítését, mint zsidóknak az üldöztetés éveiben biztonságot és otthont adott. Amikor visszakerültünk az „Abonyiba”, a politika fokozottan megosztotta a diákságot. Az iskola megszűnt a „világ” ellentéte lenni. Fél lábbal a tantermekben éltünk, másik fél lábunkkal különböző mozgalmainkban. Így nőttünk fel.

De Kandel tanár úr és Scheiber Erzszi néni hiányát sosem tudtuk kiheverni.

## KANDEL SAMU BÁCSI

A hittan volt az oka annak, hogy viszolygva fogadtam a tényt, hogy nincs más választásom, mint a Zsidó Gimnázium. Az a gondolat, hogy minden nap van hittanóra, hideg borzongással töltött el. Szabadságszükségletem úgy kívánta, hogy

minden tekintély ellen fellázadjak. Úgy gondoltam, hogy miután a vallásnak van a legfőbb „tekintélye”, vallásellenességet egy percig sem szabad véka alá rejtenem. Így történt, hogy az első hittanóra előtt odaléptem Kandel tanár úrhoz a folyosón, hogy okvetlenül beszélni szeretnék vele. Röviden közöltem, ne tévedjen, én nem hiszek Istenben. Azt vártam, le fog csapni rám villámaival. Ehelyett elmesélt nekem egy történetet. Egy haszid rabbit egy pogrom alkalmával a kozákok elfognak, és azt mondják neki, megkegyelmeznék életének, amennyiben fél lábón állva összefoglalja a zsidó vallás lényegét. Mire a rabbi fél lábára áll, és úgy szól: „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat”, majd leteszi a lábát. Aztán kezét a fejemre téve (mintha áldást osztana), megkérdezte tőlem, vajon szeretem-e felebarátaimat, mint önmagamat. Habogni kezdtem, és valami olyasfélét válaszoltam, hogy igyekszem, ha nem is mindig sikerül. Mire Kandel Samu bácsi azt válaszolta: „Akkor isten szemében jó zsidó vagy, mert nem az a fontos, hogy higgyél benne, hanem hogy parancsolatait megtartsd.” Nagyon elszégyelltem magam; ettől kezdve rajongtam Kandel tanár úrért, és szerettem a hittanórát. Hadd tegyem hozzá: soha, egyetlenegyszer sem feleltem imaórán, mert Kandel tanár úr kizárólag bibliaismeretből és zsidó történelemből szólitott fel. Csak jóval később tudtam meg, hogy ezzel is egy ősi parancsolatnak tett eleget – nem szabad olyat kérdezni, amire a másik csak hazugsággal válaszolhat. Kandel tanár úr úgy tartotta meg a parancsolatokat, hogy azok valahogy mindig személyes tapintat, finomság és cselekvő jóság formáját öltötték. Az a rövid beszélgetés ott a folyosón tízéves koromban és Kandel tanár úr személyiségének állandó jelenléte, mély nyomot hagyott az életemben és a gondolkodásomban is. Mikor évtizedekkel később a *Vigiliá*-ba egy cikket írtam, ha jól emlékszem, a „forradalmi kereszténységről”, és beleszóttam ezt a mondatot: „nem az a fontos, honnan merítjük az erőt, hanem hogy mihez”, Kandel tanár úr szelleme vezette a soraimat.

Mikor 1944 decemberében (vagy 1945 január első hetében, nem emlékszem pontosan a dátumokra, hiszen a napok amúgy is egybefolytak), a Hollan u. 22. lépcsőházában gyülekeztek bennünket csomagok nélkül (az utóbbi azt jelentette, hogy a Duna-partra visznek), a kapun kinézve láttam, hogy egy hosszú sor menetel előttünk az utcán, nyilas suhancok kíséretében. Ebben a sorban pillantottam meg utoljára Kandel tanár urat. Meggörnyedve, fáradtan lépegetett csomagja súlya latt. Abban a pillanatban felöltött bennem, mit mondana most, ha a folyosón megkérdezném tőle, szereti-e felebarátait (például a nyilas suhancokat) úgy, mint önmagát. Erre nem került sor. A ggettő egyik házában falhoz állították, és Erzszi nénival, feleségével együtt agyonlőtték.

## SCHEIBER ERZSI NÉNI

Az első két osztályban Bán Margit néni tanította a magyart. Vele főképpen játszottunk, elsősorban színházat. A *Jóka ördög* előadása különösen nagy szórakozás volt. Úgyhogy mikor

harmadikban (13 évesek voltunk akkor) Scheiber Erzsi néni vette át a magyar tanítását, többen elhúzták a szájukat. Csak azért fogadtuk udvariasan, mert Kandel tanár úr felesége volt. A játéknak vége szakadt: tanulni kellett, mégpedig sokat.

Mindenekelőtt a régi magyar irodalmat. Ezt a tananyagot sokan unalmasnak tartják, s igyekeznek gyorsan túlesni rajta. Nem így Erzsi néni. Az első órát azzal kezdte, hogy könyvünk használhatatlan, primitív, nem tud igazán kedvet csinálni annak az anyagnak, amit tárgyalnia kellene. Így hát órák hosszat diktált nekünk. Sok füzetet írtunk tele Erzsi néni kedvenceiről, elsősorban Balassi Bálintról, később pedig Csokonairól. Miközben verset olvasott, Erzsi néni tenyerét a hájához szorította, mintha megsimogatná. Ezt a mozdulatot szeretjük utánozni. A versek még most is a fülemben csengenek, úgy, ahogy ő szavalta őket, hangsúlyát is hallom – „hogy vízszinti esküvéssel – kösd le szíved, angyalom”. Erzsi néni szerette a szerelmes verseket. Kandel tanár úr is versszerető ember volt, de más volt az ízlése. Mindenekelőtt Arany Jánost kedvelte, prédikációiba bele-beleszótt. Egyszer, a tanérvnyitó istentiszteletén, elszavalta az „Ősszel”-t kezdettől végig.

Az érettségiző osztályok (nemcsak a lányok, a fiúk is!) el-kérték magyar jegyzetfüzeteinket, hogy abból készüljenek fel. Ez büszkévé tett bennünket. Akkor tanultuk meg sokan, hogy érdemes tanulni.

Erzsi néni Kandel tanár úr mellett lépegetett ugyanabban a sorban. Szép vörös haját nem simogatta meg akkor, s bizonyára nem Csokonai-verseket mondogatott magában. Vagy ki tudja? Együtt lótték agyon férjével: „esküszöm, hogy míg csak élek, már szerelmet nem cserélek...”

Sosem jutott volna eszembe magyar szakra íratkozni Erzsi néni nélkül.

## UTÓSZÓ

Néhány hónapja összejöttünk osztálytársainkkal. Beszélgettünk Kandel tanár úrról és Erzsi néniről. Még ma is, majdnem ötven esztendő múltán, mindannyian éreztük a hiányukat. Mondhatjuk azt, hogy nem éltek hiába?

### Tisztelt Előfizető!

E megszólítástól fogva: Ön adományozó. Kérjük, hogy előfizetési, azaz adományozói csekkjén az **adomány** szót szíveskedjék feltüntetni. Így maradhat **nonprofit** vállalkozásunk – részben – nonprofit körben. Mentessük az **áfától**, s Ön pedig adományát levonhatja az adóalapjából. Minimum **650 forint** ellenében Ön évente négyszer kézhez kapja a Múlt és Jövőt. Az összeg magában foglalja a magyarországi postai díjat is.

A 650 forint négy szám előállítási költségének csupán az **egynegyedét** fedezi, ezért kérjük, ha módjában – vagy érdekében – áll, ezt meghaladó összeggel támogassa lapunkat, illetve segítsen olyan olvasókhöz eljuttatni a Múlt és Jövőt, akik a növekvő élet- és adóprés miatt már nem tudják előfizetni (helyesen: adományukkal hozzájárulni). Köszönettel:

**a MÚLT és JÖVŐ szerkesztősége**



FOTÓ: FRANKL ALJONA

## A FRÖHLICH

A Dob utcán cementeszsákokat sodor a betévedő szél, a tömbfelújított üzletek porosan, bezárva, telefirkálva árválkodnak. A Fröhlich cukrászda portálja belesimul az utca hivalkodásmentes homlokzatsorába. Belül sem észveszejtően izgalmas a belső tér, ide nem építészeti részletmegoldások miatt jönnek az emberek. Egyszerű asztalkák, az átlagnál jobb székek, pult, polcok, néhány üveg, s egy időnként felsis-tergő kávéfőzőgép még a Casino-érából. A Fröhlich Kelet-Európa egyetlen kóser cukrászdája. Külhomban nagyobb a híre, mint idehaza, jobban számon tartják különlegességét a nagy vizen túl, mint honi tájainkon. A sarokban Gizi ül barnára sült, siófoki bergamottos háttal, nincs meglepődve egy bizonyos Bélával. Bejön Aranka, szívéhez kap, összerenzen a kerület, mindjárt szívinfarktust kapok – nyögi –, hát a Gyuri nem tett félre nekem meggyes rétest?! Az alpá-nik elmúlik, jut is, marad is a meggyesből. A rétesügy kipipálva – mondja megkönnyebbülve Vera asszony a pult mögött. Dél felé jár az idő, bejönnek a környék-beli műhelyekből. Áradnak a történetek, egy bizonyos Eszterről esik a legtöbb szó, de aztán őt is felszívja a délután. A déli csodát más váltja fel a dolgok rendje szerint. Fröhlichék 1953 óta vezetik a cukrászdát, akkor szerezték meg egy régi pékműhelyből átalakítva. „Az izraeli zászló mindig kinn volt a kirakatban, még a tanács sem tudta leszedetni velem. Igaz, nem is nagyon akarták. Most más idők járnak, itt járt a Sharon egypár éve, azt mondta, miért nem jövök haza? Most hirdetem az üzletet, nem nagyon van rá vevő, mi már elfáradtunk a munkában. És nincs, aki foly-tassa” – mondja kesernyésen az asszony, kihajolva a rétesek, flódnik fölött.

*Bodor Ferenc*